

Reuss Gabriella

SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK EMLÉKEZETE

Habilitációs tézisek

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Budapest

2021

A téziszfüzet tartalma:

1. Bevezető
  - a monográfia (2017) és a tanulmányok (2018-2021)
2. A monográfia összefoglalója
  - kiindulópont, kérdések, módszerek, célok, nyelv
  - tartalomjegyzék,
  - tartalom, eredmények
3. A cikkek összefoglalói angolul
4. Válogatott publikációk (egyetemi jegyzet, monográfia és tanulmányok)
5. Hazai és külföldi konferenciaelőadások
6. Előadásjavaslatok (3-3 cím a tantárgyi és tudományos előadáshoz)
7. Köszönetnyilvánítás

1. Bevezető: a beadott publikációkról

2004 tavaszán védett doktori disszertációmát követően tudományos szempontból több út közül választhattam: egyik lehetőségként előttem állt annak a Shakespeare-kutatásban kuriózumnak számító *Lear király* sűgópéldánynak a további kutatása, amelynek a felfedezését doktori disszertációmiban írtam meg, a másik vonzó lehetőségnek az adaptáció-kutatás akkoriban felívelő, pezsgő diskurzusa tűnt. Végül egy harmadik utat választottam – egy bő évtizedig a három gyeregem nevelése kötött le –, és időközben kissé megváltoztak a lehetőségeim és a prioritásaim. Érdeklődéssel fordultam a kortárs Shakespeare-színrevitelek, adaptációk felé, és tovább foglalkoztam azzal, hogy milyen sajátos eszköztárral írható le vagy rekonstruálható az színházi hatás, amely ugyanakkor élénken és időtálló módon jelen van a kulturális emlékezetben, és hogy ebbe a kutatásba bevonható-e, és ha igen, hogyan, a színházi előadás vizuális és/vagy írott lenyomata, nem kanonizált szövege. A habilitációra beadott publikációim, amelyek alapján szeretnék a magyar tudományos életben *habilisnak*, 'ügyes, alkalmasnak' tartatni, ezt a munkát tükrözik.

Shakespeare Londonban és Pest-Budán. Színházi előadások emlékezete című monográfiám 2017-ben jelent meg, magyarul. A magyar nyelven történő publikálást egyrészt a tartalom igényelte (ld a monográfia összefoglalóját), másrészt az az intés indokolta, amelyet én Géher Istvántól kaptam útravalóul, nevezetesen, hogy a magyar anglistika érdekében dolgunk *mindent* magyarul *is* közzétenni, még hozzá közérthető nyelven. A monográfia magyar nyelve és a kiadása óta eltelt idő talán indokolja, hogy legutóbbi angol nyelvű folyóiratcikkeimet – a kortárs magyar és a bábos Shakespeare-ekről meg az angol előadásszöveg-hagyományról -, amelyek jól tükrözik régi és új érdeklődési-kutatási területemet, a monográfia mellé csatoljam.

Előadásaimat a Habilitációs Bizottság kérése szerint akár angol, akár magyar nyelven tartom meg.

2. A monográfia (2017) összefoglalója

Kiindulópont, kérdések, módszerek, célok, nyelv

A *Shakespeare Londonban és Pest-Budán. Színházi előadások emlékezete* nem tételes irodalom- vagy színháztörténetet, sokkal inkább ún. *előadás-történet (performance criticism)*, amely egy művel több, időben vagy térben összeköthető produkció kapcsán foglalkozik. A kötet számos kiadott és kiadatlan előadásszöveggel, szerepkönyvvel, sűgópéldánnyal foglalkozik, mégis, középpontjában William Charles Macready színész 1834-es *Lear király* sűgópéldánya és szerepértelmezése áll.

Macready eddig ismeretlen kéziratos anyaga, amelybe véletlenül, doktori kutatásaim során botlottam az oxfordi Bodleian Könyvtárban, az 1838-as nevezetes Shakespeare-helyreállítás előképe négy évvel korábról, 1834-ből. Macready azon dolgozott, hogy az eredetinek vélt Shakespeare-t keressen elő és népszerűsítse Shakespeare szolgálatában, hiszen Londonban 1681 óta a *Lear király* tragédiáját Nahum Tate happy enddel végződő melodramai átíratában játszották. A Macready-féle produkció és szövegek könyv fizikai leírásán és hitelesítésén kívül (hiszen az angol irodalom legnagyobb margójegyzetes csalása, egy Shakespeare-fólió-hamisítása 1852-ben történt!¹) a produkció lehetséges mértékű rekonstruálása, textusának, paratextusának elemzése és értelmezése, forrásainak felkutatása valamint utóéletének feltérképezése volt a dolgom ahhoz, hogy közvetíthessem az önmagában is értékes és megfejtendő adathordozó, az ismeretlen Macready-kézirat jelentőségét.

A kötet a tudományos kutatások azon világába kalauzol, ahol a kutatás tárgya, például a színházi előadás, nehezen felfoghatóan létezik, vagy ahol a kutatás tárgya egy konkrét, materiális holmi, például egy kézirat, amely nem másolható, és szövegén túl, önmagában is érték. A könyvtárggyal mint kulturális adathordozóval textológiai, könyvészeti szempontból is foglalkozik, módszerét tekintve a filológiai kutatást és a szoros olvasást alkalmazza.

A kötet a szöveges dokumentumok médiumspecifikusságára és a kanonizáltnak, véglegesnek hitt szövegek fluiditására is fényt derít. Azzal, ahogy az előadások illékony mivoltával, és azzal, ahogy a kéziratoknak a digitális világban sem reprodukálható sajátosságaival foglalkozik, azt a több diszciplínát – textológiát, filológiát, színháztudományt, színháztörténetírást, és tudománytörténetet – összekötő utat is bemutatja, amely az emlékezéshez vezet. Mivel az emlékezet mindig valamilyen szempontú egyéni vagy közösségi válogatás, szűrés eredménye, és, ahogy Umberto Eco is fogalmazott, „sem az egyéni, sem a kollektív emlékezet nem a valóban megtörtént események fotográfiája”,² a következő fejezetekben az időrendben tárgyalt előadásszövegekkel párhuzamosan egy tudománytörténeti szál is fut: az, ahogyan az angol nyelvű színháztörténet írás diskurzusában ezek az előadásszövegek megjelennek. A színpadi Shakespeare-adaptációk eltérő kulturális és

---

¹ John Payne Collier ún. Perkins Fóliója (Collier szerint a kötet Thomas Perkinsé lehetett Shakespeare korában) ma a Huntington Könyvtárban található. Collier hozzám hasonlóan az általa „talált”, azaz kreált kötet borítójának viseltességével kezdte első ismertetőjét 1852 január 31-én az *Athenaeumban*, majd pedig a kötetben talált 17. századi kézírás – saját hamisítása! – ismertetésével és elemzésével foglalkozott... Ld erről Richard Schoch: („The Grimaldi Shakspeare”, *Shakespeare Bulletin*, Volume 30. No. 1. Spring 2012, 1–19. 3)

² Jean-Claude Carrière és Umberto Eco: *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől*. Európa, 2010. A beszélgetéseket vezeti Jean-Philippe de Tonnac. Ford. Sajó Tamás. 70.

tudományos megítélésének, kutatásának története tehát közel ugyanannyi hangsúlyt kap, mint maguk az előadásszövegek. A Shakespeare-kutatást nagyban befolyásoló – egyes esetekben mára már elfeledett – szerzők írásainak a tudományos diskurzusba való (vissza)emelését a górcső alá vett előadásszövegek szoros olvasásával egészítettem ki, ezzel igyekeztem hozzájárulni a mai adaptációkutatás és adaptáció-felfogás alakításához.

Az előadás-rekonstrukció ún. *ekphraszisz*nek is tekinthető, hiszen a kutatás eredeti tárgya, a színházi előadás csak egy adott pillanatban létezik, kizárólag leírásokból ismerhető. A kötet rámutat, hogy a mégoly feleslegesnek tartott, mellőzött, vagy éppen nem igazán véglegesnek tekintett, javított, jegyzetelt és viseltes színházi dokumentumok, különösképpen a sűgő-, illetve rendezőpéldányok, milyen elevenen őrzik egy produkció emlékezetét, és hogy emiatt az ilyen dokumentumok megítélésének változnia kellene. Kanonizálatlan, hibás vagy húzott Shakespeare-szöveg mivoltuk dacára érdemes bevonni ezeket a margináliával ellátott kéziratokat nemcsak a színháztudományi, hanem az irodalomtudományi, befogadástörténeti kutatásokba is.

Ennek az eddig a tudományos érdeklődés fókuszán kívül eső gazdag és sokféle anyagnak a segítségével az angol Shakespeare-kiadás, Shakespeare-értelmezés és Shakespeare-játszás történetében egy lényeges korszakot tekintek át: a 19. század harmincas éveiben a korábban erősen átdolgozott Shakespeare-drámákat igyekeznek megszabadítani a műfajt, médiumot és akár fontos szereplőket is megváltoztató adaptációktól, és visszatérni az eredeti Shakespeare-szöveghez. Ennek hatalmas ízlésbéli, színházfinanszírozási, szövegértelmezési, színpadraállítási változásnak londoni katalizátora Dickens barátja, a klasszikus műveltségű színész, Macready volt.

Figyelemreméltó, hogy Magyarországon hasonló paradigmaváltásnak lehetünk tanúi ekkoriban: az 1830-as években a magyar nyelvű vándorszínészek a száláktól a kőszínházig, és a közadakozásból épülő Nemzetiig jutnak, ehhez megszabadulnak ún. síró-éneklő beszédstílusuktól, egyre kimunkáltabb alakításuk pedig árnyalt fogalmazást és végre eredeti angoltól fordított Shakespeare-szöveget igényel. Ennek a pest-budai ízlésbéli, színházfinanszírozási, szövegértelmezési, színpadraállítási változásnak Egressy Gábor a motorja. Macready és Egressy mintegy véletlenül, egymásról mit sem tudva, saját egyéni kutatásukon és értelmezésükön alapuló, a korábbi interpretációktól erősen eltérő, nagyszabású Shakespeare-produkciót hoztak létre ugyanabban az évben, 1838-ban.

Habár Egressy előadása és kézírásos relikvái *Lear*jének időpontja és értelmezése miatt kihagyhatatlanok a kötetből, szükségszerűen kevesebb helyet kapnak: a pest-budai és a londoni *Learek* egybeesését Kiss Zsuzsánna vette észre 1992-ben, és később 2016-ban méltó bevezetővel ő rendezte sajtó alá³ 2016-ban Egressy kéziratot rendezőpéldányát⁴. A *Shakespeare Londonban és Pest-Budán. Színházi előadások emlékezete* című kötetben a magyar vonatkozású részek csak keretezik az angol színjátszási és szövegértelmezési, szövegkiadási hagyományokat. Ezzel a szerkesztéssel Macready kézírata, annak története és az angol előadásszövegek hagyományozódása áll a középpontban, a magyar párhuzam a kontraszt erejével bizonyítja Egressynek az adott hazai kontextusból kiemelkedő, európai mércével

³ Kiss Zsuzsánna: *Leár. Lear király*. Reciti, 2016.

⁴ OSZK Színháztörténeti Tár, NSZ L41

mérve is jelentős intellektuális teljesítményét, valamint a londoni és a pest-budai szerep- és Shakespeare-hagyományozódás különbözőségét.

A kötet, bár fejezeteinek többsége kronologikusan áll össze, a mából, a digitális korszakból pillant vissza a részben vagy egészben kézzel írt, 18-19. századi színházi előadásszövegekre, és hangsúlyozza, hogy ami a leírtakból látható, az nem „fejlődés”, hanem a Shakespeare-i *Lear* értelmezési diskurzusának folyton változó kontinuum.

Tartalomjegyzék

▪ Bevezető	7
▪ Mire a nagy hűhó és a sok előkészület? – Kéziratos emlékezet	11
▪ Hagyjuk a tragédiát – éljen a boldog vég!	26
▪ „Egy pokolian vicces kacintás a <i>Learre</i> ” – avagy Nahum Tate boldog vége	46
▪ „Nem voltak skrupulusaim” – George Colman átírata	66
▪ David Garrick, avagy „a Shakespeare-ideál és a kasszasiker iránti vágy dilemmája”	72
▪ Egy szoborszerű öreg király és egy csinosan jelölt sűgópéldány - Kemble <i>Learje</i>	88
▪ Cordelia kihűlt teste és a vizuális Shakespeare-olvasat – Kean <i>Learje</i>	99
▪ „Nihil és férfi nyakkendő”: Macready szerepkönyve, 1834	113
▪ Az 1834-es szöveg: „Macready úr előadásához bejelölve”	121
▪ Az előadásszöveg és a színészi játék utóélete	151
▪ Egy Macready-kortárs <i>Lear király</i> Pest-Budán	186
▪ A szóhoz nőtt hang: a színházi emlékezet	218
▪ Névmutató	220
▪ Bibliográfia	226

Tartalmi összefoglaló, eredmények

A **Bevezető** és a **Kéziratos emlékezet** című részek a tárgyhoz való közelítésre reflektálnak, és egyszerre mind a feldolgozás, a kutatás és az emlékezés szempontjait, struktúráit követik; az efemer (és mégsem efemer) színházi szó megőrzésének lehetőségeire kérdeznak rá. Ez a rész nemcsak a forrásokat, lehetséges adathordozókat vonultatja fel, hanem a vizsgálat remélt hozadékát is felvillantja: az értelmezések és kritikák révén a színházi játékmód, a befogadói viselkedés és emlékezet, végső soron Shakespeare utóéletének feltérképezését.

A **Hagyjuk a tragédiát – éljen a boldog vég!** című rész a mai angol nyelvű adaptációkutatás kissé elfeledett előfutárait hozza testközelbe, és bemutatja a Nahum Tate-féle melodramai *Lear királyt* is, miközben Tate ajánlója kapcsán az adaptáció és az imitáció fogalmainak értelmezésével foglalkozik. Az adaptáció/imitáció révén azonban nem egy

hanyagló, Shakespeare utáni korszak sikeréhes nímándjáról ír, a magas kultúra szempontjából enyhén lenéző (sokadik) összefoglalást, hanem a mindenkori nézői ízlés és igény megváltozását vizsgálja. Az „**Egy pokolian vicces kacsintás a Learre**”⁵ című rész Tate *Lear*jének viták keresztútjében álló cselekményéről és karaktereinek jellegzetességéről ír. Megállapítja, hogy Tate *Lear*je a *commedia dell'arte* játékból jól ismert Pantalone-figura, igen hasonló a Shakespeare egyik forrásául szolgáló *Leir* címszereplőjéhez, és ezzel arra figyelmeztet, hogy Nahum Tate-et nem csupán kommersz adaptálót, hanem mint professzionális Shakespeare-olvasót és színházi szakembert kellene számon tartanunk. A **George Colman átírata**⁶ című rész kéziratok alapján rajzolja meg az alig ismert Colman-adaptáció hatását és sorsát szemben a fennmaradt pontatlan leírásokkal. A 18. század közepére jellemző operai előadásmódot és dramaturgiát David Garrick sajátos értelmezésén, játékmódján és előadásszövegein keresztül mutatom be, az előadásmódot figyelembe véve újragondolom Garricknek a **Shakespeare-ideál és a kasszasiker** közti sokat vitatott lavírozását, amelyet a tudományos diskurzus formálói közül egyesek megbocsátanak, mások pedig, mint Brian Vickers, a végletekig kárhoztatottnak.⁷ Az **Egy szoborszerű öreg király és egy csinosan jelölt sűgópéldány** John Philip Kemble *Lear*jét tárja az olvasó elé, és egyben megmutatja, hogyan él tovább Garrick szerephagyománya: a Drury Lane tűzvész előtti kincsei – Garrick korábbi sűgópéldányai segítségével. A következő fejezet középpontjában **Kean Lear**je és Kean káprázatos vizuális élményre való törekvése áll: sűgópéldányát nem maga készítette, így az nem is volt összhangban a produkció egyéb elemeivel. Játéka villámláshoz hasonló fényvel világította meg a Shakespeare-szöveg egyes részeit Coleridge és George Henry Lewes⁸ szerint, ám lehetséges, hogy sokat idézett fordulat inkább az (számos sort lényegtelennek ítéelő és megvilágítatlanul hagyó) operához hasonló játékmódra, semmint a szövegértelmezés világosságára reflektál. Macready 1834-es helyreállítását, interpretációját és játékmódját a fentiek fényében értelmezem: **1834-es szerepkönyve** (V&A, National Art Library) és sűgópéldánya „**Macready úr előadásához bejelölve**” (Bodleian Library) egyértelműen paradigmaváltásra utalnak a tragédia szövegének helyreállítása, a szereposztás, a játékmód, az előadásszöveg meg(nem)jelentetése valamint szerzői joga terén. **Az előadásszöveg és a színészi játék utóélete** egyrészt rávilágít az angol sűgópéldányok és előadásszövegek kelendőségére, alkalmanként jogosulatlan újrafelhasználására, másrészt a színpadvilágítás korabeli vívmányaira figyelmeztetve újraolvassa azokat a kritikákat, amelyek Macreadyt a Shakespeare-t üres látványosságokba fullasztó viktoriánus előadók előfutárának állítják be. A kötet zárófejezetei visszatérnek Egressyhez és konstatálják, hogy a populáris, színházi emlékezet az olvasott szónál erősebb „szóhoz nőtt hanggal” örökítik meg nevezetes interpretációkat, és a dráma és a színház, darab és előadás elszakíthatatlanságát tételezve ezzel.

J. S. Bratton, a *Lear*-színrevitelek nagy ismerője egyik esszéjében leszögezi, hogy „a színházi emlékezet bizonytalan, ám nem szükségszerűen rövid”, és hogy a nézői „elvárások formálják az előadásokat”, következésképpen „a *Lear királynak* a kritikában és a színházban betöltött pozíciója, a Macready előtti fél évszázad mélyen befolyásolta a színészt és ugyanígy

⁵ Sy Syna, „Tate gives happy ending to bard's tragic saga”, *The New York City Tribune*, 1985. március 20. „helluva lot of fun.”

⁶ *The History of King Lear*. As it is performed at the Theatre Royal in Covent Garden and altered by George Colman, Esq. Dublin: Printed for James Hoey, and John Exshaw, Booksellers. MDCCLXVIII. iv.

⁷ G. W. Stone, “Garrick's King Lear: A Study in the Temper of the Eighteenth-Century Mind.” *Studies in Philology* 45 (October 1964), 91.

⁸ G. H. Lewes, „On Actors and the Art of Acting”, *Victorian Dramatic Criticism*, szerk George Rowell, 1971. 57.

alakította az ő produkciójának fogadtatását is.”⁹ Bár Brattonnak ez a megjegyzése világossá teszi, miért volt lényeges betekinteni Macready 1834-es sűgópéldányának kapcsán más, korábbi előadásszövegekbe vagy produkciókba, fontos kiegészíteni azzal, hogy, bár az irodalmi megközelítések jobbra megleledkeznek róla, a szűnpadi adaptációk értelmezéséhez a szűnházi terek fizikai adottságainak, megvilágításának figyelembe vétele elengedhetetlen. Emiatt e kötet középpontjában nem Macready mint színész, hanem az 1834-es sűgópéldány, mint az értelmezési hagyomány paradigmaváltásának lenyomata áll, a fejezetek nem, vagy nemcsak az angol szűnházttörténet egyes szakaszait jelölő, sztárszűnészek által fémjelzett korszakokat jelölik, sokkal inkább a szűnpadraállítási hagyomány folyamatával, a szűnpad adta lehetőségekkel és szűvegkezelésével foglalkoznak.

A kötet sajátos szempontjának és szerkezetének hozadéka az, hogy mindaz, amit erről az idősokról már oly sokan leírtak, új megvilágításba, kritikus fénybe kerül: például kiderülnek a kor szűnházttörténetírásának a toposzai. E szerkesztésmód eredményeképpen felrajzolódott egy olyan Shakespeare-kiadási hagyomány, amelynek az autoritását nem a filológiai jegyzetekkel ellátott kritikai kiadás, hanem a szűnházi előadás adja, „as it was acted”, „ahogy játszták”. Gary Taylor *Reinventing Shakespeare* című kötetében már felmutatta a Shakespeare-kiadástörténet jellegzetesen az adott szerkesztőt és korát visszatükroző munkáját és a korábbi Shakespeare-szerkesztőtől átvett és folytatott értelmezési hagyományt/stafétabotot, Taylor szintetizáló módszere a szerkesztői gyakorlat sajátosságaira hívta fel a figyelmet. Hasonlóképpen érdemes felmutatni és szintetizálni a szűnészi játék, mint populáris/szűles körben elterjedt Shakespeare-olvasat áthagyományozódásának módozatait, különös tekintettel a kiadott előadásszűvegekre, amelyek egyszerre segítették és ugyanakkor konzerválták is az angol szűnész munkáját.

---

⁹ J. S. Bratton: „The Lear of Private Life: Interpretations of *King Lear* in the Nineteenth Century” = Richard Foulkes (szerk.): *Shakespeare and the Victorian Stage*. Cambridge, Cambridge University Press, 1986, 124–137. 124.

3. Az angol nyelvű tanulmányok (2018-2021) összefoglalói

REUSS, Gabriella. 2021. „Traditions of playing and spectating. The nineteenth-century reception of *Othello* in London and Pest-Buda” In *Othello in European Culture*. Szerk. F. C. Rayner, E. Bandin Fuertes, L. Campillo Arnaiz. Amsterdam: John Benjamins. (megjelenés előtt)

This paper assumes that the reason why the first Hungarian Othello ruthlessly dragged his Desdemona across the boards and why the contemporary English Othello stabbed Desdemona instead, is inherent in the different ways stage business was (not) recorded, passed on and learnt by actors in England and in Hungary. The use, the study and the publication of earlier productions’ promptbooks seems to be a tradition missing from Hungarian (and perhaps any non-English speaking) Shakespearean tradition, a unique feature of English acting. This paper attempts to estimate the influence acting editions and promptbooks, representative of particular acting modes and witnesses of past productions, had in shaping *Othello*’s staging and reception.

REUSS, Gabriella. 2021. ‘Shakespeare in the post-1989 Hungarian Puppet Scene.’ *Theatralia* 24. Special Issue. *Shakespeare in Central Europe after 1989: common heritage and regional identity*. 151-170.

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/143679/1_Theatralia_24-2021-1_12.pdf?sequence=1

Although according to popular belief puppet theatre is a children’s amusement while Shakespeare traditionally belongs to live theatre, in Hungary the two acting traditions seem to come together in the 2000s, bringing positive changes in both spheres. Theatre practitioners elsewhere in the Central European region have already experimented with ‘the third genre’ (Jurkowski 2014: 33), namely, a new way of theatrical expression featuring actors and puppet elements on stage. Indeed, talented theatre directors could often find no work in any other domain. In Hungary, where puppet theatres were obliged to cater to no one else but a very young audience and were thus for the general adult spectatorship often overlooked, the time has come only in the post-1989 decades to explore this new and highly metaphorical theatrical language. The era has produced changes in puppetry training and puppetry as educational medium. Within this environment, relatively few stagings of Shakespeare were produced, although these included remarkable productions by Krofta and Balogh in 2006, and by Somogyi and Szikszai in 2018.

REUSS, Gabriella. 2021. „‘The power of such vast imaginings’: Actors, Spectators and Their Acting Copies in 19th century Shakespearean reception”. *Actes des congrès de la Société française Shakespeare*: 2021 No.39. 1-21. <https://journals.openedition.org/shakespeare/6360#ftn2>

It appears to be quite evident, as Richard Schoch somewhat apprehensively pointed out, that academics tend to treat nineteenth century English stage history in terms of consecutive star actors and their eras of theatre management. But what exactly has made and still makes it convenient for scholars to view almost two centuries of English theatre history as a mere “succession of prominent managements”¹⁰? This paper intends to consider staging practices, e.g. the mode of acting, and a uniquely British tradition, the publication of performance scripts “printed from the prompter’s copy,¹¹ to find an explanation to the

---

¹⁰ (R. W. Schoch, Review essay. *Shakespeare Quarterly* 65.1, Spring, 2014, 74-78, p. 77)

¹¹ Usual statement on the frontispiece of acting editions, e.g. *Clarisse, or the Merchant’s Daughter, a drama in three acts, as performed at the Theatre Royal Adelphi, correctly printed from the prompter’s copy, edited by B.*

curious phenomenon that Schoch criticized. It appears that the serial publication of performance texts further reinforced the extremely star actor-centred repertoires and theatre managements. For a case study I chose the “eminent tragedian”¹² William Charles Macready’s (1793–1873) *Diaries* and his 1834 promptbook, a personally marked copy of *King Lear*, that witnessed the actor’s pioneering, successful but soon forgotten 1834 restoration of the tragic ending.¹³

REUSS, Gabriella. 2020. „**Mors bona, or, Storm in a tea cup? Shakespeare’s *Tempest* in a puppet and live-actor production**” *Représentations dans le monde anglophone*: 2020 No.1. 105-127. <https://representations.univ-grenoble-alpes.fr/IMG/pdf/7-reuss-2.pdf>

Rémusz Szikszai’s *The Tempest* is not the first ever Shakespeare to be staged in a Hungarian puppet theatre, yet, this paper argues that the production is one that deserves thorough attention from the Shakespeare researcher for several reasons. Firstly, because the performance is advertised as 16+ and it hopefully marks the very first step breaking with traditionally realist stage representations and towards the gradual consolidation of the puppet medium by Hungarian adult audiences. Secondly, the production’s performing space recalls that of the 2016 *Tempest* of the RSC, yet due to its proportions, it achieves an entirely different meta-theatrical effect. Thirdly, the production features a wide variety of puppet types (marionettes, rod and glove puppets, bunraku, prosthesis) along with perfectly visible live actors on the stage. Szikszai apparently revitalizes long-forgotten Hungarian puppet traditions and constructs the layers of his rendering of *The Tempest*, through both the occasional doubling of characters with puppets/masks and the subtly complex play with the relations between the bodies of the live and the handcrafted performers. Ending with Prospero’s death, Szikszai’s unique puppet and live actor production needs to be placed on the map of twenty-first century Hungarian Shakespeares.

REUSS, Gabriella. 2018. „**The chair leg and the stadium: László Bagossy’s Shakespeares at Örkény Theatre, Budapest.**” *Cahiers Elisabethains* 95. No.1. 185-200. <https://doi.org/10.1177/0184767818767449>

To contribute to the colourful palette of Europe’s noteworthy contemporary Shakespeares, this article analyses the unique approach to Shakespeare of the Hungarian director László Bagossy through case studies of two productions, *The Tempest*(2012) and *Hamlet*(2014). Bagossy’s Shakespearean productions peeled method acting off from Shakespeare for good and effectively demonstrated how a change in performance traditions (distancing, operatic, realist) can initiate a novel handling and reading of the familiar classics.

Webster, Comedian, Member of the Dramatic Authors’ Society, To be had at the theatre, London, Webster & Co., no date.

¹² Alan S. Downer, *The Eminent Tragedian: William Charles Macready*, Harvard, Mass., Harvard University Press, 1966.

¹³ Gabriella Reuss, “The Genesis of Macready’s Mythical *Lear*: the New Tragic *Lear*, according to his 1834 Promptbook”, *Shakespeare en devenir*, 9, 2015

4. Válogatott publikációk:

- REUSS, Gabriella. 2021. „Traditions of playing and spectating. The nineteenth-century reception of *Othello* in London and Pest-Buda” In *Othello in European Culture*. Szerk. F. C. Rayner, E. Bandin Fuertes, L. Campillo Arnaiz. Amsterdam: John Benjamins. (megjelenés előtt)
- REUSS, Gabriella. 2021. 'Shakespeare in the post-1989 Hungarian Puppet Scene.' *Theatralia* 24. Special Issue. *Shakespeare in Central Europe after 1989: common heritage and regional identity*. 151-170.
- REUSS, Gabriella. 2021. „“The power of such vast imaginings”: Actors, Spectators and Their Acting Copies in 19th century Shakespearean reception”. *Actes des congrès de la Société française Shakespeare: 2021* No.39. 1-21.
- REUSS, Gabriella. 2020. „Mors bona, or, Storm in a tea cup?” *Représentations dans le monde anglophone: 2020* No.1. 105-127.
- REUSS, Gabriella. 2019. „The chair leg and the stadium: László Bagossy’s Shakespeares at Örkény Theatre, Budapest.” *Cahiers Elisabethains* 95. No.1. 185-200.
- REUSS, Gabriella. 2019. „Adaptation from Screen to Stage? Branagh’s Olive Groves, Puskás’s Orangery and Shakespearean Rhizomatics” *Shakespeare en devenir* 13. - 2018
- REUSS, Gabriella. 2017. „Akarsz-e játszani halált?” Shakespeare-i halál-ábrázolások a tizenkilencedik századi színpadon és a sűgőpéldányban.” In *Élet és halál Shakespeare életművében: 400 éves jubileum*. Szerk. Almási Zsolt, Fabiny Tibor, Pikli Natália. Budapest: Reciti, 173-187.
- REUSS, Gabriella. 2017. *Shakespeare Londonban és Pest-Budán: Színházi előadások emlékezete*. Budapest: L'Harmattan, 219 p. ISBN: 9789634142690
- REUSS, Gabriella. 2016. „The Genesis of Macready’s Mythical Lear: the New Tragic Lear, according to his 1834 Promptbook.” *Shakespeare en devenir* 10. No.1. 1-25
- REUSS, Gabriella. 2016. „Egy kis őrzöngéstörténet” és „Claus H. Henneberg Lear adaptációja a Shakespeare-mű előadási hagyományának tükrében” In *Lear*. Műsorfüzet Aribert Reimann *Lear* c. operájához. Szerk. Orbán Eszter, Budapest: Magyar Állami Operaház. 21-24 és 25-26.
- REUSS, Gabriella. 2015. „Közönség, adaptáció és az idézés haszna: : vendégszövegek 20. század végi angol nyelvű drámákban.” In *Párbeszédben Ruttkay Kálmánnal: Egy rejtőzködő életmű újraolvasása*. Szerk. Dávidházi Péter, Komáromy Zsolt. Budapest: Reciti, 125-144.
- REUSS, Gabriella. 2015. „Kortárs Shakespeare az Örkény Színházban” In *Szólító szavak. Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára. The Power of Words. Papers in Honor of Tibor Fabiny's Sixtieth Birthday*. Szerk. Tóth Sára, Kókai Nagy Viktor, Marjai Éva, Mudriczki Judit, Turi Zita, Arday-Janka Judit. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó. 527-537.

- REUSS, Gabriella. 2014. Hiány, húzás és szerep egy 1838-as sűgőpéldányban és kulturális emlékezetünkben : Egressy Gábor első magyar Lear királya Macready Learjének tükrében. *Literatúra* 40. No. 3. 270-279.
- REUSS, Gabriella. 2013. „The Image of the Invincible Enemy: Locrine and the Huns” In *New Perspectives on Tudor Cultures*. Szerk. Almási Zsolt, Mike Pincombe. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 222-243.
- REUSS, Gabriella. 2013. „’Készült a sűgőpéldány alapján’: Reflektorfényben a színházi szövegkönyv és a mai Shakespeare-recepció” In *Ki merre tart? : Shakespeare Szegeden 2007-2011* Szerk. Kiss Attila, Matuska Ágnes. Szeged: JATEPress. 59-72.
- REUSS, Gabriella. 2013. Doomed to Remain on the Page? : The Curious Silence around the Staging of The Lamentable Tragedy of Locrine (1595). In *Reverberations of Silence : Silenced Texts, Sub-Texts and Authors in Literature, Language and Translation* Szerk. Pellérdi Márta Reuss Gabriella. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 17-29.
- REUSS, Gabriella. 2003. „(Re)Turning to Shakespeare or imitating the Shakespeare cult in Hungary? : The 19th century theatres of Gábor Egressy and W. C. Macready.” In *The globalization of Shakespeare in the nineteenth century*. Szerk. Krystyna Kujawinska-Courtney, John M. Mercer. Lewiston (NY): Edwin Mellen Press. 97-116.
- REUSS, Gabriella. 2000. „Veritas filia temporis or Shakespeare unveiled? Macready's restoration of Shakespeare's King Lear in 1834”. *Anachronist* 2000. 88-101.

Egyetemi jegyzet, társszerkesztőként:

Readings on American Civilisation. Angol nyelvű szöveggyűjtemény. Szerk. Pintér Károly, Reuss Gabriella. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2000 (további kiadások: 2001, 2002)

Monográfia:

Shakespeare Londonban és Pest-Budán. Színházi előadások emlékezete. Budapest: L'Harmattan, 2017.

5. Hazai és külföldi konferenciaelőadások

- 2021:** Radnai Annamária Emlékkonferencia, Katona József Színház, Budapest – A Dramaturg Céh konferenciája, 2021 október 15-16. Előadás címe: „Dramaturgiai munka (nyomai) egy 1834-es londoni súpó példányban”
- 2021:** Jágónak 8 – Ki merre tart a magyar Shakespeare-kutatásban? Projekt-konferencia, SZTE, Szeged. 2021 október 7-9. Előadás címe: „Wrestling with promptbooks”
- 2021:** “The art itself is nature”: Shakespeare’s Nature | Art | Politics. A European Shakespeare Research Association (ESRA) online konferenciája, National and Kapodistrian University of Athens, 2021 június 3-6. Előadás címe: „*A prophetic King Lear*”
- 2021:** *Shakespeare in Central Europe: Common Heritage and Regional Identity*. A *Theatralia* c. folyóirat különszámának online bemutatója és konferenciája, a Visegrad Fund projektjének (ID 201920060) keretén belül. Szervezés és előadás. Előadás címe: „Shakespeare on the post-1989 Hungarian Puppet Scene”. Videó-előadás a Youtube-on: <https://www.youtube.com/watch?v=5t-27DpEy94&list=PLjL3Tp0Op732908kmd1dn8IW5aiPGL5kf&index=6&t=1s>
- 2020:** „Shakespeare and the Actors”. A Francia Shakespeare Társaság konferenciája, Párizs, 2020 január 9-11. Előadás címe: “The power of such vast imaginings”¹⁴ Actors, Spectators and Their Acting Copies in 19th century Shakespearean reception” Videó-előadás a Youtube-on: <https://www.youtube.com/watch?v=T5cy3NtAQZk>
- 2019:** HUSSE14, a Magyar Anglisztikai Társaság konferenciája, Pannon Egyetem, Veszprém, 2019 január 31-február 2. Előadás címe: „Curtains and Pillows. Traditions of Playing and Spectating: the 19th century Reception of *Othello* in London and Pest-Buda”
- 2019:** „Shakespeare and European Geographies”. A European Shakespeare Research Association (ESRA) konferenciája, Róma, 2019 július 9-12. Előadás címe: „Storm in a Teacup. A 16+ puppet and flesh actor production of *The Tempest* in Budapest”
- 2019:** *Shakespeare in Central Europe: Common Heritage and Regional Identity*. – A Visegrad Fund projektjének (ID 201920060) kick-off konferenciája, PPKE Budapest, 2019 december 2-3. Előadás címe: „Experiments with Acting Modes on the Post-Communist Hungarian Stage”
- 2018:** „Dramatic tradition, Nostalgia, Spectatorship”, HUSSDE 5, a Magyar Anglisztikai Társaság konferenciája, PPKE Budapest, május 24-25. Szervezés és előadás. Előadás címe: „Puppets and Spectators: Craig’s influence on Sándor Hevesi.”
- 2018:** „*Othello*’s Travels”. Az Universidad de Murcia konferenciája, 2018 május 16-18. Előadás címe: „Traditions of Playing and Spectating: the 19th century Reception of *Othello* in London and Pest-Buda”
- 2017:** Jágónak 7 - Ki merre tart a magyar Shakespeare-kutatásban? Projekt-konferencia, SZTE, Szeged. 2017 október 4-6. Előadás címe: „Akarsz-e játszani halált?”
- 2017:** „Much Ado About Nothing in Performance”, a University of Lund konferenciája, 2017 június 8-10. Előadás címe: „Adaptation from Screen to Stage? Branagh’s Olive Groves, Puskás’s Orangery and Shakespearean Rhizomatics”

---

¹⁴ Macready’s *Reminiscences*, ed. Sir Frederick Pollock Bart., 2 volumes, London, Macmillan, 1875, vol. 1, p. 207.

- 2016:** „Shakespearean transformations: Death, Life and Afterlife”: A British Shakespeare Association konferenciája, University of Hull (Egyesült Királyság), 2016. szeptember 8-11. Előadás címe: “‘You’ve never experienced *that*. And you cannot act it.’ Death and dying as seen in Macready’s promptbooks.”
- 2016:** “Élet és halál Shakespeare műveiben.” A Magyar Shakespeare Bizottság konferenciája (ELTE-PPKE-MSB) Budapest. 2016 április 22-23. Előadás címe: “Halál-ábrázolások a 19. századi színpadon.”
- 2015:** “Shakespeare’s Europe and Europe’s Shakespeares.” A European Shakespeare Research Association (ESRA) konferenciája, University of Worcester, 2016. június 29-július 2. Előadás címe: “The Chair Leg and the Stadium: László Bagossy’s Shakespeares at Örkény Theatre, Budapest.” Co-convenorship at Seminar 1: Continental (Im)Prints of Shakespeare from the 20th century.
- 2014:** „Hiányod átjár, mint...” Színháztudományi konferencia, PTE, Pécs. 2014 április 11-12. Előadás címe: „Húzás és szerep. Egressy Gábor Lear királya 1838-ban”.
- 2014:** „Teaching with Shakespeare,” 5 kredites angoltanár-továbbképzés megtartása a Globe Theatre *Twelfth Night* című előadására alapozva a British Council és az IATEFL szervezésében Hegedüs Tündével és Dr Pikli Natáliával, Budapest, Uránia Nemzeti Filmszínház, Casa de la Musica. 2014. március 29.
- 2013:** Jágónak 4 – Ki merre tart a magyar Shakespeare-kutatásban? Projekt-konferencia, SZTE, Szeged. 2013 szeptember 15-16. Előadás címe: “A Macready-féle Lear felfogás.”
- 2013:** „,Chronicles of the Time’, Shakespeare in Central Europe,” Shakespeare Symposium 8 meghívott előadóval, Theatre Faculty of the Academy of Performing Arts, Pozsony, Szlovákia. 2013. november 28. Előadás címe: „Singing stage hands in Prospero’s performance: The making of illusions on the contemporary Budapest stage.” Meghívott előadó.
- 2013:** „Monológok,” Shakespeare konferencia, a Gyulai Várszínház Shakespeare-fesztiválja szervezésében, Gyula, 2013. július 11-12. Előadás címe: „A közönség- és színésznevelés nehézségei. Shakespeare-monológok – ma.”
- 2013:** „Shakespeare and Myth”, ESRA-konferencia az Institut de Recherche sur la Renaissance, l’âge Classique et les Lumières (IRCL), a Printemps des Comédiens Montpellier, és a Société Française Shakespeare közös szervezésében, Montpellier, Franciaország. 2013. június 26-29. Előadás címe: ‘Macready’s Mythical performance of Lear’.
- 2012:** HUSSDE 4, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE), Piliscsaba. 2012. szeptember 14-15. Előadás címe: „Adaptation for the stage: the problem of adaptations and stagings.” Plenáris előadás.
- 2012:** “Párbeszédben Ruttkay Kálmánnal,” konferencia Ruttkay Kálmán emlékére, ELTE, Budapest. 2012. május 26-28, 2012. Előadás címe: “Közönség és adaptáció a 20. század végi brit drámában.” Meghívott előadó.
- 2011:** “Adaptations for the Silver Screen,” az Université de Paris III– Sorbonne Nouvelle és a Université de Bretagne Sud szervezésében, Lorient, Franciaország. 2011 június 10-11. Előadás címe: “Filming Shakespeare’s reception: cinematic meta-theatricality in *The Madness of King George*.”

- 2011:** "Shakespeare's Shipwrecks: Theatres of Maritime Adventure," a Deutsche Shakespeare-Gesellschaft és az ESRA szervezésében, Weimar, Németország. 2011 április 28-május 1. Előadás címe: "The Shipwreck of a Play: The Curious Stage History of Locrine."
- 2011:** HUSSE 11, PPKE, Piliscsaba. 2011 január, 27-29. Előadás címe: "The Madness of the King, Adapted."
- 2010:** "Shakespeare-Women-Theatre," PPKE-ESRA, Piliscsaba. 2010 szeptember 17-18. Előadás címe: "The self-referential theatre of April de Angelis."
- 2010:** "Sounds of Silence," PPKE, Piliscsaba, 2010 augusztus 25-27. Előadás címe: "Locrine Silenced. The Curious Stage History of The Lamentable Tragedy of Locrine (1595)" Szervező, kötet szerkesztő, előadó.
- 2009:** "The 6th Tudor Symposium, University of Sheffield, Nagy-Britannia 2009 szeptember 14-16. Előadás címe: "Locrine and the Huns: a Drab Story? Traces of the Locrine legend in the Drab Age"
- 2009:** "Ambiguity," Rózsahegy Katolikus Egyetem, Ružomberok, Szlovákia. 2009 június 24-26. Előadás címe: "A Laughing Matter – or, Who Stoops to Conquer?"
- 2009:** Jágónak 2. – Ki merre tart a magyar Shakespeare-kutatásban? Projekt-konferencia, 2009 május 14-16, Szegedi Tudományegyetem. Előadás címe: "'Készült a sűgőpéldány alapján': Reflektorfényben a színházi szövegkönyv és a mai Shakespeare-recepció"
- 2005:** HUSSE 7, Veszprémi Egyetem, Veszprém. 2005 január 28-30 Előadás címe: "*King Lear* on the margin? Mr Macready's marginalia in his studybook of 1834."
- 2004:** "Now you see it now you don't," HUSSDE 2, PPKE, Piliscsaba. 2004 május 28-30. Előadás címe: 'Eresszék már le azt a kortinát!' Hiding and revealing in the texts and performances of Shakespeare's Othello and Gaál's A peleskei nótárius."
- 2001:** HUSSE 5, Eszterházy Károly Főiskola, Eger. 2001 január 27-28. Előadás címe: „Shakespeare with Spectacle: A sugar-coated pill? W. C. Macready's and Charles Kean's spectacular Shakespeares."
- 2000:** 3rd Stratford-Budapest Doctoral Conference, ELTE, Budapest. Előadás címe: "'Who's there? A wise man and a fool.'" Macready and Lear's Fool."
- 2000:** HUSSDE 1. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen. Előadás címe: "Veritas Filia Temporis or Shakespeare unveiled? W. C. Macready's restoration of Shakespeare's *King Lear* in 1834 according to his unpublished promptbook."
- 1998:** 2nd Stratford-Budapest Doctoral Conference, ELTE, Budapest. Szervezés.
- 1998:** The Tudor Symposium University of Newcastle, Newcastle-upon-Tyne. Résztvevő.
- 1996:** Országos Szimbolizáció Konferencia, 1996 Budapest, MTA Szociológiai Intézet. Előadás.
- 1995:** Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen. Előadás.
- 1993:** Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely. Előadás címe: "The Sounds of Silence in *King Lear*." Konzulens: Dr Fabiny Tibor. Angol Reneszansz 4. helyezés.

6. Előadási javaslatok – magyar és/vagy angol nyelven

Tantárgyi előadás:

1. A nézők fogságában: az érzelmek kifejezése az opera és a képzőművészetek metszéspontjában a 18-19. századi londoni színpadon. Representation of Passions/Emotions for the 18-19th century London spectator
2. Az olcsó Shakespeare: a népszerű előadásszövegek kiadásának hatása az angol Shakespeare-játszásra és szövegértelmezésre. – Shakespeare in cheap print: the role of popular acting editions on Shakespeare acting and reception.
3. Bábok és Shakespeare-ciklusok: Hevesi Sándor innovatív megoldásai
4. Bábhagyományok a Szikszai Rémusz rendezte *Viharban* és *Párnaemberben*

Tudományos előadás:

1. Nahum Tate *Lear király*-adaptációja újratöltve: commedia dell'arte, adaptációelméleti vita és/vagy csak szex és más semmi? – Nahum Tate's *King Lear* reloaded: the role of commedia dell'arte and women, the changing paradigm of Shakespearean adaptations
2. Ellopott sűgőpéldányok, plagizált színpadképek: Macready előadásszövegeinek utóélete - Stolen promptbooks, plagiarised scenes: the afterlife of Macready's performance texts
3. Shakespeare a rendszerváltás utáni magyar bábszínpadon. - Shakespeare on the post-1989 Hungarian puppet scene.

7. Köszönetnyilvánítás

Sokkal többeknek és több köszönettel tartozom hogyszem azt itt vagy valaha is le tudnám írni. A Pázmány vezette Angol-Amerikai Intézete olyan emberséges légkört biztosít, amely a cudar mindennapokon is átsegít, és olyan kollégákat tart össze hosszú évek óta, akik nélkül nem lenne jelentős a magyar anglistika és Shakespeare-kutatás. A ritkán gyűlésező de amúgy naponta kommunikáló Reneszánsz Kutatócsoport, a legkésőbb két évente összejövő szegedi Jágónak Shakespeare-konferencia és a hetente főző Monday Lunch Club inspiráló és megtartó ereje legendás, a tagok barátsága megtisztel, röviden: életfontosságú.

Kimondhatatlanul hálás vagyok barátaim és családom elfogadásáért, támogatásáért, humoráért. Igyekszem minden erőmmel viszonzni.

* * * * *